

CENTRALNA BANKA
CRNE GORE

SEKTOR ZA ISTRAŽIVANJA I STATISTIKU

Radna studija br. 7.

FONDOVI I PROGRAMI POMOĆI EVROPSKE UNIJE SA OSVRTOM NA CRNU GORU

Marija Burić Labudović - Šef Odjeljenja za saradnju sa EU i ECB

Srđan Šuković - Savjetnik u Odjeljenju za saradnju sa EU i ECB

Ivana Glišević - Savjetnik u Odjeljenju za saradnju sa EU i ECB

Podgorica, 2006.

Ovaj materijal izražava stavove autora. Ovi pogledi ne moraju nužno predstavljati stavove i politiku Centralne banke Crne Gore.

SADRŽAJ

SPISAK UPOTRIJEBLJENIH SKRAĆENICA	5
1. UVOD.....	7
2. CILJEVI EVROPSKIH FONDOVA.....	8
2.1. Ciljevi strukturnih fondova	8
2.2. Ciljevi Kohezionog fonda EU	9
2.3. Osvrt na ostvareno i planirano	10
3. PREDPRISTUPNI PROGRAMI.....	11
3.1. PHARE.....	12
3.1.1. Tipovi PHARE programa	14
3.2. ISPA.....	16
3.3. SAPARD	18
3.4. TAIEX	19
4. PROGRAMI POMOĆI EVROPSKE UNIJE CRNOJ GORI.....	22
4.1. Pregled pomoći EU Crnoj Gori u razdoblju od 1998 – 2001.....	22
4.2. Program CARDS i učešće Crne Gore u ovom programu	23
4.3. Pregled finansijske pomoći Crnoj Gori u periodu od 2001 – 2006. godine	25
4.4. Regionalni CARDS.....	29
5. PEDPRISTUPNI PROGRAMI POMOĆI EU U BUDUĆNOSTI.....	32
6. ZAKLJUČAK.....	37
7. LITERATURA	38

SPISAK UPOTRIJEBLJENIH SKRAĆENICA

EZ	Evropska zajednica
BDP	Bruto društveni proizvod
BNP	Bruto nacionalni proizvod
EIB	Evropska investiciona banka
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
ISPA	Predpristupni instrument za prilagođavanje strukturne politike
PHARE	Pomoć za reformu ekonomija u Poljskoj i Mađarskoj (Poland and Hungary Assistance for Restructuring of their Economies)
SAPARD	Predpristupni program za poljoprivredu i ruralni razvoj (Special Accession Programme for Agriculture & Rural Development)
CARDS	Pomoć Zajednice za rekonstrukciju, razvoj i stabilnost na Balkanu (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability in the Balkans)
IPA	Instrument za pretpristupnu pomoć
ENPI	Evropsko susjedstvo i instrumenti partnerstva
ERDF	Evropski regionalni razvojni fond
ESF	Evropski socijalni fond
MIP	Višegodišnji indikativni program
TAIEX	Tehnička pomoć i razmjena informacija
NDP	Nacionalni razvojni program
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
CBC	Prekogranična saradnja
CAP	Zajednička poljoprivredna politika
Acquis communautaire	Pravne tekovine EU

1. UVOD

Punopravno članstvo Republike Crne Gore u Evropskoj uniji, kao jezgru stabilnosti i mira, demokratskih sloboda i privrednog razvoja temeljni je cilj Crne Gore. Ključni preduslovi su unutrašnje reforme, snažniji privredni rast, poštovanje demokratskih načela i dr. Kao podršku tim procesima, Evropska unija je izgradila instrumente, čijom efikasnom primjenom zemlja može brže preći svoju dionicu puta ka EU.

U istorijskom, kulturnom i civilizacijskom smislu, Crna Gora predstavlja sastavni dio Evrope i posjeduje potencijal da postane dio Evropske unije (u daljem tekstu: EU), zbog čega EU pruža finansijsku pomoć Crnoj Gori od 1998. godine, putem programa pomoći namijenjenim zemljama koje se nalaze u procesu evropskih integracija.

Znanje i informacije o ovim programima izuzetno su značajni za upoznavanje naših institucija i građana sa sistemom vrijednosti EU, njenim politikama u različitim oblastima, pravnim propisima i njihovom primjenom u praksi. Programi EU pružaju konkretnu priliku crnogorskim institucijama i pojedincima za rad prema savremenim načelima poslovanja, kao i priliku za stručno osposobljavanje na ovom planu. Polazeći od naprijed navedenog, došlo se na ideju za izradu jedne ovakve radne studije.

U radu su analizirani programi pomoći EU zemljama sa statusom kandidata i zemljama sa statusom potencijalnog kandidata. Poseban akcenat stavljen je na pomoć koju je Crna Gora dobila posredstvom programa EU, kao i na programe koji će joj biti na raspolaganju u budućnosti.

Cilj ove radne studije je da pruži više informacija o programima pomoći EU, o načinu njihovog korišćenja, preduslovima za korišćenje, iznosu sredstava koji je pružen pojedinim zemljama i projekcijama pomoći zemljama u procesu evropskih integracija u narednom periodu.

Ključne riječi: EU, programi pomoći, zemlje “kandidati”, “potencijalni kandidati”.

2. CILJEVI EVROPSKIH FONDOVA

"Radi promovisanja sveukupnog skladnog razvoja, Zajednica će razvijati i obavljati poslove koji vode jačanju njene ekonomske i socijalne kohezije. Zajednica će težiti da smanji razlike među regionima i zaostalost najmanje privilegovanih regiona, uključujući i ruralne oblasti".

(član 130a, Jedinstvenog evropskog akta, 1986)

Evropska Unija se ubraja u ekonomski najbogatije oblasti svijeta. Međutim između njenih regiona, kao i zemalja članica, postoji ekonomska i socijalna neravnoteža o čemu najbolje svjedoči razlika u BDP po glavi stanovnika. Tako je npr. BDP po glavi stanovnika dva puta veći u Luksemburgu nego u Grčkoj, dok Hamburg, kao najbogatiji region Evrope, ima čak četiri puta veći prihod po stanovniku u odnosu na Alentejo.

Kako upravo ekonomska i socijalna neravnoteža može dovesti do slabljenja cjelokupne dinamike razvoja Unije, tako je ekonomsko i socijalno jedinstvo već godinama u Uniji prepoznato kao cilj¹. U nastojanju da se ravnoteža postigne, Evropska Komisija je kreirala instrumente finansiranja – Strukturne fondove i Kohezioni fond, kojima se u zemljama članicama kofinansiraju regionalne ili horizontalne intervencije.

2.1. Ciljevi strukturnih fondova

Tokom razvoja i izgradnje EU, stvorene su četiri vrste strukturnih fondova:

- Evropski fond regionalnog razvoja (EFRR) osnovan je 1975. godine. Sredstva fonda se uglavnom koriste za pomoć regionima čiji razvoj zaostaje i onima koji prolaze kroz prestrukturiranje privrede ili su suočene sa strukturnim teškoćama;
- Evropski fond za socijalni razvoj (EFSR) osnovan je 1960. godine. Fond predstavlja snažan instrument za unaprijeđenje politike zapošljavanja i socijalne politike Evropske zajednice (u daljem tekstu EZ) iz koga se uglavnom pruža pomoć u okviru evropske strategije zapošljavanja;
- Evropski fond za poljoprivredno usmjeravanje koji pomaže u razvoju i strukturnom prilagođavanju seoskih područja;
- Finansijski instrument za usmjeravanje ribarstva osnovan je 1999. godine i pruža podršku u prilagođavanju i modernizaciji ribarske industrije².

¹ »Ekonomska i socijalno jedinstvo« u Poglavlju XVII (član 158 –162), Ugovora o osnivanju Evropske zajednice.

² Financial Instrument for Fisheries Guidance (FIFG).

Uredba br. 1260/1999 EZ o opštim odredbama strukturnih fondova predviđa za period 2000 – 2006. godine slijedeće:

1) tri prioriteta cilja, čijem ostvarivanju strukturni fondovi treba da doprinesu su:

- Cilj 1: pospješivanje razvoja i strukturalnog prilagođavanja regiona čiji prosječni BNP po glavi stanovnika mora biti manji od 75% prosjeka u EU. Ovaj cilj obuhvata oko 20% stanovništva Unije kao i dvije trećine djelovanja strukturnih fondova.
- Cilj 2: pospješivanje ekonomskog i socijalnog preorijentisanja regiona koji imaju strukturne probleme drugačije od onih koji su kvalifikovani po prvom cilju. Riječ je o oblastima u kojima treba implementirati ekonomske promjene, nerazvijene ruralne oblasti, zaostale oblasti koje zavise od ribarenja, kao i problematične urbane oblasti. Ovaj cilj odnosi se na manje od 18% stanovnika Unije.
- Cilj 3: obuhvata sve mjere razvoja ljudskih resursa u regionima koji nijesu kvalifikovani po prvom cilju.

2) četiri inicijative Zajednice (izdvaja se 5,35% budžeta) koje treba da pronađu rješenja za probleme koji su zajednički za pojedine ili sve njene regione i zemlje članice. Pojedinačno, ciljevi inicijativa su:

- "Interreg III" podstiče prekograničnu, transnacionalnu i međuregionalnu saradnju;
- "Urban II" podstiče ekonomski i socijalni oporavak gradova i predgrađa koji se nalaze u krizi;
- "Leader+" podržava ruralni razvoj;
- "Eqval" predviđa razvoj novih metoda borbi protiv svake vrste diskriminacije i nejednakosti na tržištu rada.

Načela na kojima se zasnivaju operacije strukturnih fondova su: pomoć mora biti sastavni dio nekog programa; neophodno je učesće što je moguće većeg broja strana; pomoć Zajednice ne može zamijeniti nacionalne fondove; utrošak sredstava fondova mora biti pravilno usmjeren, praćen i ocjenjivan; mora postojati odgovarajuća kontrola za sva plaćanja.

Strukturna politika EU svakako može da se pohvali uspjesima. Oni su naročito jasni u Irskoj i Portugaliji, čije je cjelokupno područje prvobitno bilo svrstano u zaostalo, a u međuvremenu su se, uz pomoć Evropske zajednice, toliko oporavili da u nekim oblastima prevazilaze razvijene zemlje.

2.2 Ciljevi Kohezionog fonda EU

Ciljeve Kohezionog fonda definiše Uredba br. 1164/94 EZ: dopuna drugim instrumentima razvoja EZ u oblasti zaštite životne sredine i saobraćajne infrastrukture kao i unaprjeđenje ekonomskog i socijalnog jedinstva između zemalja članica.

Kohezioni fond za privredno slabije države članice osnovan je 1993. godine na osnovu Ugovora o Evropskoj uniji, odnosno Ugovora iz Mاستrihta. Mjerilo za dobijanje sredstava iz ovog fonda je da BDP

zemalja koji treba da bude na nivo od 90% ili manji od prosječnog BDP Evropske unije. Za razliku od strukturnih fondova, Kohezioni fond se zasniva na projektima i koristi se za kofinansiranje projekata u samo dva područja – čovjekova okolina i saobraćaj. Nivoi pomoći su visoki (80% - 85%) i o prioritetima projekata odlučuju zajednički Evropska Komisija i država članica.

2.3. Osvrt na ostvareno i planirano

Posljednji izvještaji i studije o ekonomskom i socijalnom jedinstvu u EU pokazuju da se disparitet između regiona, a posebno između zemalja članica, jasno smanjio. Takođe su pokazali, da se do ovog rezultata došlo zahvaljujući procesu evropskih integracija i upotrebe Strukturnih fondova i Kohezionog fonda.

Evropska komisija usvojila je 18. februara 2004. godine treći izvještaj o ekonomskom i socijalnom jedinstvu pod nazivom »Novo partnerstvo za koheziju: konvergencija – sposobnost konkurencije – kooperacija«. U izvještaju je predstavljena koheziono politička koncepcija za proširenu Uniju za period 2007 – 2013. godine, a kao prioriteta su istaknuti:

- konvergencija: podržavanje rasta i stvaranja radnih mjesta u najslabije razvijenim zemljama članicama i regionima;
- regionalna sposobnost konkurencije i zapošljavanja;
- saradnja evropskih prostora: obezbjeđivanje harmoničnog i balansiranog razvoja cijele Unije.

3. PREDPRISTUPNI PROGRAMI

Sve zemlje kandidati za članstvo u EU imaju pravo na finansijsku pomoć Brisela kako bi se što bolje pripremile za punopravno članstvo u Uniji. Evropska komisija (u daljem tekstu: EK) počela je sa realizacijom prvog programa pomoći namijenjenog zemljama Srednje i Istočne Evrope odmah poslije pada komunizma 1989. godine.

Evropska unija je osnovala tri predpristupna programa u sklopu pripreme zemalja Srednje i Istočne Evrope za članstvo u EU, a to su: PHARE, ISPA i SAPARD, a postoji i mogućnost korišćenja TAIEX-a.

PHARE – program s ciljem jačanja institucija potrebnih za približavanje Uniji i finansiranja investicionih projekata, kao npr. u infrastrukturi, razvoju malog i srednjeg preduzetništva, obrazovanju;

ISPA – program namijenjen sprovođenju evropskih standarda na polju prometa i zaštite okoline;

SAPARD – program namijenjen je podršci u razvoju poljoprivrede i ruralnog područja.

Da bi zemlja mogla koristiti sredstva iz predpristupnih fondova potrebno je:

- 1) osposobiti nacionalni fond za primanje i usmjeravanje pomoći;
- 2) sufinansirati programe;
- 3) napraviti nacionalni razvojni plan koji će odrediti koji su prioriteti po regionima i opštinama u koji će biti uključeni programi iz tačke 2;

Nacionalni fond raspolaže sredstvima EU, a prema pravilima finansijskog poslovanja u EU ima posebne bankovne račune za svaki pojedini program, zadužen je za vođenje dokumentacije i za sufinansiranje. Rad Nacionalnog fonda je obično u nadležnosti Ministarstva finansija, a u okviru ministarstva najčešće se osnivaju i agencije za implementaciju programa PHARE i ISPA. Agencija za implementaciju za SAPARD se obično formira u okviru Ministarstva poljoprivrede. Glavni nacionalni programi bi mogli biti iz područja saobraćaja, razvoja sela, zaštite okoline i dr.

Dobijanje sredstava prvenstveno zavisi od kvaliteta projekata. Poređenja radi, 10 zemalja koje su nedavno ušle u EU uspelo je realizovati svega 50% pomoći iz PHARE-a, 35% iz ISPA-e i 14% iz SAPARD-a.

Sredstva iz predpristupnih programa koriste se na sljedeći način: projekte predlažu odgovarajuće agencije zemlje korisnice, dok odabir vrši Evropska komisija. Evropska komisija može i sama predlagati projekte. U oba slučaja, država korisnica mora osigurati najmanje 10% vlastitih sredstava za PHARE, te 25% (u nekim slučajevima i 35%) za programe ISPA i SAPARD.

Vrlo je važno istaći da krajnji korisnik mora sam osigurati gotovo sva sredstva za početak projekta, a tek nakon početka realizacije projekta može dobiti povrat sredstava iz fondova EU i nacionalnog sufinansiranja.

Tab. br. 1. Planirana raspodjela sredstava iz pretpristupnih programa (2000-2006. god.), u mlrd. eura

Program	Pomoć
PHARE	10.920
ISPA	3.640
SAPARD	7.280
Ukupno	21.840

Izvor: Evropska komisija

3.1. PHARE

PHARE program je jedan od tri predpristupna instrumenta namijenjen zemljama sa statusom «kandidata» i to je trenutno najznačajniji oblik finansijske i tehničke pomoći koju EU pruža ovim zemljama.

Tab. br. 2. Iznos sredstava rezervisanih za Phare program za period 1990-2006. godine

Faza	Period	Sredstva rezervisana za PHARE program
I	1990-1994.	4,2 mlrd. eura
II	1995-1999.	6,7 mlrd. eura
III	2000-2006.	10,9 mlrd. eura

Izvor: Evropska komisija

PHARE program je pokrenut 1989. godine (regulativa Savjeta br. 3906/89) i prvobitno je bio namijenjen Poljskoj i Mađarskoj, a kasnije je proširen na ostale zemlje Srednje i Istočne Evrope (Češku Republiku, Estoniju, Mađarsku, Latviju, Litvaniju, Poljsku, Slovačku, Sloveniju, Bugarsku i Rumuniju) s ciljem pružanja podrške ekonomskoj i političkoj tranziciji.

Do 2000. godine zemlje Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina i BJR Makedonija) su takođe bile zemlje korisnice programa PHARE, a od 2001. finansijska pomoć ovim zemljama se pruža putem CARDS program (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability in the Balkans).

PHARE program se fokusira na prioritete predpriključenja koji su istaknuti u smjernicama "Partnerstva o priključenju". Partnerstvom se uspostavlja redosljed prioriteta kojima neka zemlja mora posvetiti posebnu pažnju u pripremama za priključenje, dok će im se putem programa pomoći pružiti finansijska i stručna podrška kako bi se isti sproveli u djelo. U tom smislu dva su glavna prioriteta PHARE programa:

- jačanje administrativnih kapaciteta zemlje kandidata za sprovođenje *acquis communautaire* (u daljem tekstu: *Acquis*), odnosno njihovog administrativnog i pravnog sistema;
- pomoć zemljama kandidatima u pospiješivanju njihovih industrija i bazične infrastrukture na nivo standarda EU.

Svrha programa je:

- pomoć zemljama u tranziciji u suočavanju s izazovima ekonomskog restrukturiranja i političkih promjena,
- sprovođenje reformi potrebnih za pristupanje EU,
- priprema za korišćenje strukturnih fondova nakon pridruživanja,
- jačanje sistema javne administracije,
- promovisanje konvergencije s EU (*Acquis*).

Ovi ciljevi su dalje precizirani 1999. kreiranjem SAPARD-a i ISPA-e, koji su fokusirani na ruralni i poljoprivredni razvoj i infrastrukturne projekte na polju saobraćaja i zaštite životne sredine. Time je omogućeno da se PHARE fokusira na prioritete koji nijesu pokriveni ovim programima.

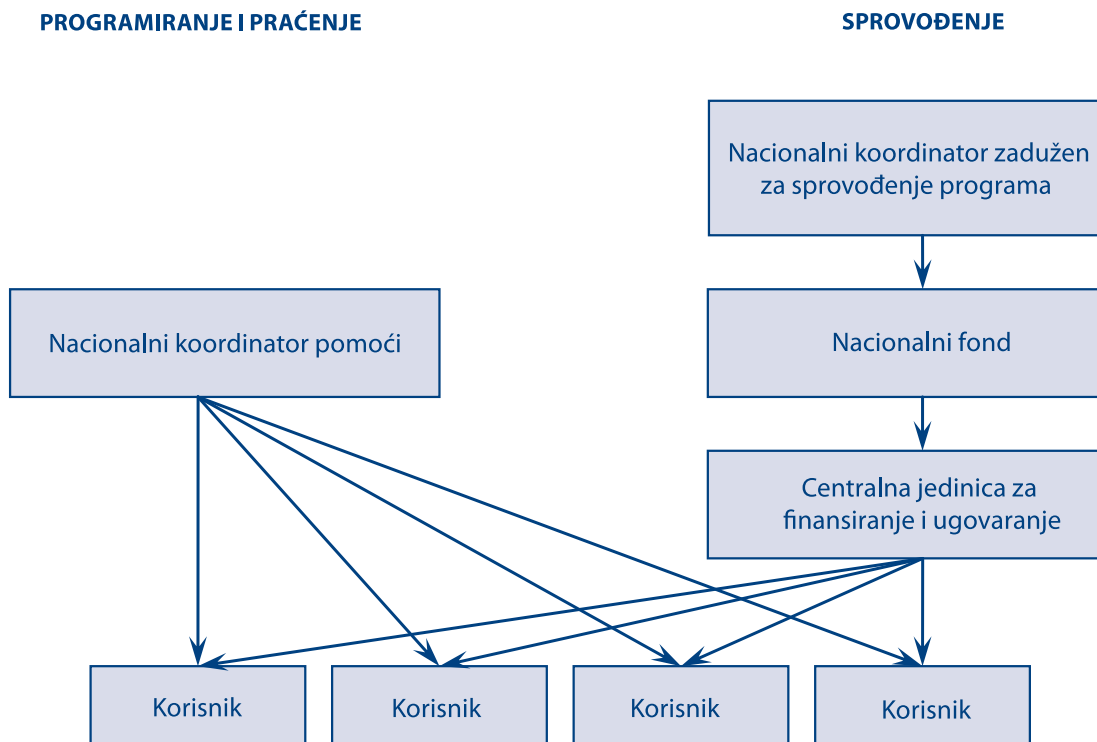
Raspodjela sredstava:

- 30% sredstava za izgradnju institucija, tj. tehnička pomoć za jačanje državne uprave i institucija kako bi mogle funkcionisati unutar EU,
- 70% sredstava za investicije potrebne za primjenu Evropskog zakonodavstva.

Konačni korisnici:

- državna uprava;
- lokalna i regionalna samouprava;
- instituti, univerziteti;
- fizička i pravna lica iz zemalja korisnica;
- vladine i nevladine organizacije;
- privatne firme - mogu učestvovati isključivo na objavljenim tenderima za dodjeljivanje bespovratne pomoći ili u okviru tendera za javne nabavke (robe, usluge i radovi).

Šema br. 1. Procedura za povlačenje sredstava iz PHARE programa

Izvor: Uprava za koordinaciju pomoći i saradnju sa EU Hrvatske

3.1.1. Tipovi PHARE programa

Nacionalni programi

Najviše novca iz budžeta PHARE ide na nacionalne programe koji su dogovoreni na bilateralnom nivou sa svakom zemljom pojedinačno. Partnerstvo pri pristupanju i redovni izvještaji daju EU mogućnost da identifikuje slabosti zemalja kandidata da usvoje Acquis ili da usvoje njihove kriterijume o pristupanju, a daje i indikacije koji tip akcija treba preduzeti. Svaka država ponaosob sastavlja svoj nacionalni program za usvajanje Acquis-a koji definiše vremenski okvir harmonizacije pojedinih područja, kao i procjenu troškova. Ovo mora biti odobreno od strane EU i od tog momenta postaje Nacionalni program razvoja (u daljem tekstu: NDP) koji predstavlja bazu za PHARE programiranje.

Tab. br. 3. PHARE - Finansijska alokacija za 2003. godinu, (u mil. eura)

	Nacionalni programi	Prekogranična saradnja	Rastavljanje nuklearnih postrojenja	Ukupno
Bugarska	99,0	28,0	61,9	188,9
Češka Republika	95,2	19,0	-	114,2
Estonija	39,5	3,0	-	42,5
Mađarska	107,0	19,0	-	126,0
Latvija	45,6	3,0	-	48,6
Litvanija	67,0	3,0	30,0	100,0
Poljska	402,8	56,0	-	458,8
Rumunija	272,1	11,0	-	283,1
Slovačka	57,1	12,0	25,0	94,1
Slovenija	37,9	7,0	-	44,9
Ukupno	1223,2	161,0	116,9	1501,1

Izvor: Evropska komisija

Treba istaći da u sklopu Nacionalnih programa, program PHARE takođe pruža finansijsku podršku Bugarskoj, Litvaniji i Slovačkoj u rastavljanju njihovih nuklearnih kapaciteta, najčešće kroz tzv. Fondove podrške (Decommissioning Support Funds), kojima rukovodi EBRD.

Tabela br. 4. PHARE - Finansijska alokacija za 2004. i 2005. godinu, (u mil. eura)

	2004.				2005.		
	Nacionalni program	Prekogranična saradnja (CBC)	Prekogranična saradnja-dodatno	Ukupno	Nacionalni program	Prekogranična saradnja (CBC)	Ukupno
Bugarska	157,3	28,0	8,0	193,3	174,9	40	214,9
Rumunija	356,9	13,0	15,0	384,9	397	34	431
Ukupno	514,2	41,0	23,0	578,2	571,9	74	645,9

Izvor: Ministarstvo za evropske integracije Rumunije

Prekogranična saradnja (CBC)

PHARE CBC je pokrenut 1994. godine s ciljem pomoći pograničnim regionima u zemljama koje apliciraju za članstvo u EU. Program je usmjeren na rješavanje razvojnih problema i bržu integraciju u EU zajedno sa ostalim zemljama Centralne i Istočne Evrope. Dugoročni cilj CBC-a je da ubrza ekonomsku konvergenciju zemalja aplikantata ka EU na balansiran način koji spriječava stvaranje perifernih ekonomskih zona i da pripremi zemlje kandidate za buduću participaciju u INTERREG programu.

Između 2000. i 2003. godine, 163 mil. eura bile su na raspolaganju svake godine za PHARE CBC program, što predstavlja 10% ukupnih sredstava ovog programa.

3.2. ISPA

Program ISPA³ je ustanovljen propisom Savjeta Evrope br. 1267/99 i pokrenut 2000. godine s ciljem da se pruži pomoć zemljama kandidatima u području ekonomske i socijalne kohezije, posebno transporta i zaštite okoline. Ujedno ISPA instrument priprema zemlje kandidate za korišćenje Kohezionog fonda nakon stupanja u članstvo EU. Program pruža tehničku pomoć pri izboru, pripremi, sprovođenju investicija i ona iznosi do 75% vrijednosti infrastrukturnih projekata, odnosno stopa ko – finansiranja zemlje korisnice iznosi minimalno 25% ukupnih troškova projekta. Vrijednost projekta u oblasti transporta i zaštiti okoline koji se finansira iz ovog programa ne može biti manja od 5 mil. eura. U trenutku stupanja u članstvo zemlja gubi pravo na korišćenje ISPA sredstava i prelazi da koristi sredstva iz Kohezionog fonda. U zemljama korisnicama ovog programa postoji Nacionalni ISPA koordinator, to je ministar za evropske integracije ili neka druga osoba koja radi u državnoj upravi, a kome je ovaj posao dodjeljen.

Tabela br. 5. Odobreni projekti za 2004. (u eurima)

Sektor	Broj projekata	Vrijednost projekta	ISPA učešće	Učešće (u procentima)
Zaštita okoline	9	397.780.333	274.442.000	69,0
Transport	2	371.646.000	183.734.500	49,4
Ukupno	11	769.426.333	458.176.500	59,5

Izvor: Evropska komisija

Svrha programa je:

- pomoć kod usklađivanja zakonodavstva sa zakonodavstvom EU,

³ *Instrument for Structural Policies for Accession*

- finansiranje konkretnih projekata, npr. otpadne vode, zagađenje, odlaganje opasnog otpada,
- stvaranje transevropske saobraćajne mreže,
- tehnička pomoć kod priprema projekata.

Konačni korisnici:

- organi državne uprave,
- javna preduzeća,
- jedinice lokalne samouprave (naročito kada se govori o komunalnim projektima vezanih za zaštitu okoline i saobraćajnu infrastrukturu).

Novac mogu dobiti i nevladine organizacije.

Za period od 2004-2006. godišnja alokacija sredstava iz ISPA fonda će biti raspoređena na sljedeći način:

Tabela br. 6. Alokacija ISPA sredstava, (u mil. eura)

	2004	2005	2006	Ukupno
Bugarska	135,5	146,8	158,2	440,5
Hrvatska	-	25,0	35,0	60,0
Rumunija	316,5	342,6	368,8	1027,9
Ukupno	452,0	514,4	562,0	1528,4

Izvor: Evropska komisija

Koordinisanje ISPA/PHARE programa

Glavno pravilo je sljedeće:

- ISPA finansira sve infrastrukturne projekte vezane za životnu sredinu i transport ako je sveukupni iznos projekta veći od 5 miliona eura;
- PHARE program može finansirati (kroz svoju ulagačku podršku u okviru ekonomsko-socijalne kohezije i prekogranične saradnje) infrastrukturne projekte vezane za životnu sredinu odnosno, transport koji čine dio integralnog industrijskog restrukturisanja ili razvojnih regionalnih programa.

Postoje i pojedine dodatne programske smjernice za transport i životnu sredinu koje osiguravaju da ne dođe do preklapanja između ISPA i PHARE programa:

a) Transportna infrastruktura:

- Isključivo u okviru ISPA programa se podržavaju transportni koridori, pristup takvim koridorima

i međusobna povezanost i djelovanje između nacionalnih mreža, a koji su definisani u okviru Procjene potreba za saobraćajnu infrastrukturu (TINA).

- PHARE program može podržavati projekte na području saobraćajne infrastrukture, ukoliko doprinose ekonomskom razvoju (npr. pristupne ceste industrijskim /tehnološkim parkovima ili drumski, željeznički i riječni promet koji doprinosi turizmu ili drugom unutrašnjem razvoju), pod uslovom da projekti nijesu podobni za ISPA program.

b) Infrastruktura vezana za životnu sredinu:

- PHARE program se može uključiti ako je iznos infrastrukturnog projekta vezanog za životnu sredinu viši od 5 miliona eura, a koji je uz to predstavlja dio integrisanog industrijskog restrukturisanja ili programa regionalnog razvoja,
- PHARE program pruža podršku ulaganju u nuklearnu bezbjednost, dok ISPA program ne pokriva takve mjere.

3.3. SAPARD⁴

Pravna osnova programa SAPARD je propis Savjeta Evrope br. 1268/99. od juna 1999. godine kojim se utvrđuje podrška Zajednice za predpristupne mjere za poljoprivredu i razvoj sela u zemljama kandidatima iz Centralne i Istočne Evrope. Program SAPARD je počeo da se primjenjuje od 1. januara 2000. godine i biće budžetiran do kraja 2006. godine. Projekti koji se finansiraju iz SAPARD programa moraju biti u skladu sa principima nacionalnog programa za usvajanje *acquis* – a, kao i sa ciljevima Zajedničke poljoprivredne politike EU. Upravljačko tijelo za SAPARD program po pravilu je Ministarstvo poljoprivrede koje vrši izbor projekata koji će se finansirati putem ovog programa i nadgleda sprovođenje.

Svrha programa:

- prilagođavanje evropskim propisima u području poljoprivrede,
- za pripremu u zajedničkoj ruralnoj politici (CAP),
- ulaganje u poljoprivredne posjede,
- poboljšanje kvaliteta tla,
- pošumljavanje poljoprivrednih površina,
- podrška proizvođačima šumskih proizvoda,
- poboljšanje obradivih površina,
- zemljišne knjige,
- strukovno obrazovanje i osposobljavanje,
- jačanje prerade i marketinga poljoprivrednih i ribarskih proizvoda.

⁴ *Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development, odnosno Program pomoći EU za poljoprivredu i ruralni razvoj.*

Kriterijumi za odabir projekata:

- učlanjenost u profesionalne i marketinške organizacije⁵,
- posjedovanje garancija kvaliteta proizvoda i certifikata proizvodnje,
- ekološka proizvodnja,
- najmanje 50% dohotka ostvareno unutar poljoprivredne djelatnosti korisnika,
- pozitivan uticaj projekta na razvoj lokalne sredine i zapošljavanje,
- kvalitetna studija o izvodljivosti za velike projekte,
- najmanje 3 godine poslovanja u ekonomskoj djelatnosti u kojoj se aplicira za SAPARD,
- nepostojanje drugih izvora finansiranja,
- usklađenost s nacionalnim programom poljoprivrednog i ruralnog razvoja, kao i s regionalnim programom.

Konačni korisnici:

- Po pravilu direktni proizvođači, a ne država.

Program SAPARD funkcioniše na principu sufinansiranja, što znači da Evropska unija finansira najviše 75% sredstava projekta. Preostali dio finansiraju konačni korisnici, a to mogu biti izvođači radova na manjim lokalnim infrastrukturama, kao i privatni preduzetnici u području poljoprivrede i prehrambene industrije. Konačni korisnici moraju imati svoja vlastita finansijska sredstva kako bi započeli s projektom, što znači da tek nakon završetka projekta dobijaju povrat sredstava.

Sprovođenje SAPARD programa:

Domaća ovlašćena SAPARD agencija obavlja odabir projekata, a EK vrši samo kontrolu troškova. Unutar same agencije potrebno je osnovati Agenciju za planiranje i Agenciju za sprovođenje SAPARD programa.

Agencija za planiranje je odgovorna za finansijske procedure, provjeru zahtjeva za plaćanje i autorizaciju isplata.

Agencija za sprovođenje je odgovorna za sprovođenje aplikacija, provjere na terenu, izdavanje potvrda za početak projekata, te praćenje napretka projekata.

3.4. TAIEX

Program TAIEX⁶ je oblik kratkoročne pomoći državama kandidatima u usklađivanju njihovih pravnih propisa sa Acquis-em, kao i za izgradnju neophodne administrativne infrastrukture. Nakon sastanka u Solunu 2003. godine ovaj program je proširen i na zemje Zapadnog Balkana.

⁵ Uslov se odnosi na projekte koji spadaju pod "ulaganja u poljoprivredne posjede", "jačanje struktura za kontrolu kvaliteta te veterinarske i biljne kvalitete" i "jačanje procesa prerade i marketinga".

⁶ Technical Assistance Information Exchange Office – TAIEX

U uslovima sve intezivnije saradnje Evropske zajednice (u daljem tekstu: EZ) i zemalja Centralne i Istočne Evrope, 1995. godine Komisija EZ je pripremila «Bijelu knjigu»-priprema pridruženih zemalja Srednje i Istočne Evrope za integraciju u unutrašnje tržište Unije. «Bijela knjiga» je pripremljena sa ciljem da predstavi cjelokupno dotadašnje pozitivno zakonodavstvo Unije u oblasti unutrašnjeg tržišta. U cilju pružanja tehničke pomoći zemljama kandidatima u usklađivanju zakonodavstva, 1996. u okviru Generalnog direktorata «Proširenje», Evropska komisija je osnovala odjeljenje TAIEX.

TAIEX je osmišljen kao vid kratkoročne tehničke pomoći zemljama kandidatima, a od Solunskog samita koji je održan u junu 2003. i za zemlje Zapadnog Balkana u usklađivanju njihovih pravnih propisa sa pravnim tekovinama EU i u izgradnji neophodne administrativne infrastrukture.

TAIEX ima ulogu posrednika u prenosu iskustava Evropske komisije i zemalja članica EU, zemljama u procesu pridruživanja EU.

Odjeljenje TAIEX je osnovano sa svrhom da:

- pruži tehničku pomoć i savjetima pomaže pri usklađivanju nacionalnih zakonodavstava sa pravnim tekovinama EU i izgradnji institucija;
- povećanje transparentnosti i obezbjeđivanje nesmetanog toka informacija između službenika zemalja u procesu pridruživanja EU i stručnjaka koji su u mogućnosti da im obezbijede potrebnu tehničku pomoć u prilagođavanju zakonodavstva i primjeni pravnih tekovina EU;
- stvaranje baze podataka o raspoloživoj pomoći i postignutom napretku u usklađivanju zakonodavstva za svaku zemlju u procesu pridruživanja EU, čime se omogućava tačan uvid u nivo pravne usklađenosti zemalja sa pravnim tekovinama Evropske unije, kao i nivo razvijenosti institucija;

TAIEX nudi sljedeće vidove horizontalne i sektorske pomoći u prenošenju i primjeni pravnih tekovina EU:

- Slanje eksperata iz zemalja EU u zemlje koje su u procesu pridruživanja EU radi savjetovanja oko pravnih akata i tumačenja Acquis-a ili davanja savjeta o administrativnim sporazumima, radi njihove implementacije i stupanja na snagu;
- Studijska putovanja koja pomažu službenicima zemalja u procesu pridruživanja EU sa ciljem boljeg razumijevanja kako država članica rješava praktična pitanja vezana za implementaciju i stupanje na snagu Acquis-a i pitanja vezana za saradnju sa zainteresovanim stranama;
- Seminari i radionice objašnjavaju i razrješavaju pitanja vezana za Acquis ili davanje Acquis-a širem auditorijumu. Ovaj vid pomoći može biti fokusiran na potrebe pojedine zemlje ili na potrebe više zemalja koje se susrijeću sa sličnim izazovima. Učestvovanje više zemalja može u značajnijoj mjeri da obezbijedi saradnju i razmjenu iskustava između zemalja u procesu pridruživanja EU;
- Obuka omogućava sticanje neophodnih tehničkih vještina službenika u administraciji;
- Monitoring i analiza progressa kroz Peer Reviews pomaže unaprjeđenju strategije i pronalaženje pomoći za naredni period;
- Database (baza podataka) i izvori informacija obezbjeđuju uspješno i jeftino primanje jedin-

stvenih informacija o Acquis-u, uključujući nadgledanje usklađivanja nacionalnog zakonodavstva;

- Prevod-vodič za organizaciju prevoda acquis-a upućen zemljama korisnicima, a ukoliko je potrebno, može se koristiti i za prevod dokumenata za zemlje u procesu pridruživanja EU ili službe EU.

Mandat TAIEX-a, za pružanje tehničke pomoći, pokriva tri grupe zemalja korisnica:

- Kipar, Češka Republika, Estonija, Mađarska, Letonija, Litvanija, Malta, Poljska, Slovačka Republika, Slovenija;
- Bugarska, Rumunija, Turska;
- Srbija i Crna Gora, BJR Makedonija, Republika Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Republika Albanija i Kosovo (u skladu sa Rezolucijom 1244 Savjeta bezbjednosti UN od 10. juna 1999.).

Osnovne ciljne grupe TAIEX-a:

- Državna uprava;
- Regionalna i lokalna uprava;
- Poslanici i zaposleni u stručnim službama u Skupštini;
- Profesionalna i udruženja u privatnom sektoru, socijalni partneri;
- Pravosuđe i unutrašnji poslovi;
- Prevodioci i sudski tumači.

Osim sasvim konkretne finansijske pomoći, ovi fondovi imaju i za cilj upoznavanje zemalja budućih članica EU sa načinima na koja se sredstva mogu koristiti.

Zemlje posljednjeg talasa proširenja imale su u periodu od 2000. do 2006. godine na raspolaganju gotovo 21,8 milijardi eura (uključujući i zemlje koje su danas kandidati), ali je iskorišćenost ovih sredstava bila niska, 20% do 30%.

Godišnje su iz predpristupnih fondova dobijale ukupno oko 2,6 milijardi eura. Ulaskom u EU, te su zemlje prestale koristiti te fondove, a preostali novac je preraspodijeljen na druge fondove EU, a dio je ostao na raspolaganju zemljama kandidatima koje nijesu ušle u EU u posljednjem talasu proširenja (procjenjuje se da je preostalo oko 2 milijarde eura).

Iskustvo novih zemalja članica EU pokazuje da je proces dobijanja novca iz predpristupnih fondova dosta složen. U zemljama poput Mađarske postojale su i postoje kompanije koje su se specijalizovale za pružanje pomoći potencijalnim korisnicima kako da koriste evropske fondove.

4. PROGRAMI POMOĆI EVROPSKE UNIJE CRNOJ GORI

4.1. Pregled pomoći EU Crnoj Gori u razdoblju od 1998 – 2001.

Do 1998. godine Evropska komisija je Crnoj Gori obezbjeđivala humanitarnu pomoć, podršku demokratizaciji i nezavisnim medijima. U periodu od 1998 – 2000. godine pomoć je pružana putem programa OBNOVA i ECHO (humanitarna pomoć), a zatim su Uredbom Savjeta Evropske unije (br. 2666/2000) svi programi pomoći zemljama Zapadnog Balkana zamjenjeni CARDS programom (Program Zajednice u rekonstrukciji, razvoju i stabilizaciji).

Program OBNOVA uspostavljen je 1996. godine Uredbom Vijeća Evropske unije 1628/96, te izmjenama i dopunama uredbi 851/98 EZ i 2454/99 EZ. Vrijednost pomoći za razdoblje od 1996. do 2000. godine iznosila je 400 mil. eura, a program je bio otvoren u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, SR Jugoslaviji i Makedoniji.

U 1998. godini Crne Gora je dobila 3 mil. eura koji su bili namjenjeni ekonomskim i političkim reformama i 5 mil. eura za podršku u rješavanju socijalnih problema (zaposlenosti i izbjeglica) i podršku u oblasti poljoprivrede, transporta, javne administracije i obrazovanja.

U 1999. godini Evropska komisija je odobrila 2,5 mil. eura za rekonstrukciju objekata u opštinama koje su bile oštećene u toku NATO bombardovanja i direktnu budžetsku podršku Vladi RCG u iznosu od 10,4 mil. eura.

U 2000. godini fondovi EU u iznosu od 5 mil. eura za Crnu Goru bili su usmjereni na obnovu infrastrukture, a 14 mil. eura bilo je usmjereno na transport, poljoprivredu, obrazovanje i fiskalnu reformu.

Tab. br. 7. Podrška Evropske unije Crnoj Gori od 1998 – 2001. god, (u mil. eura)

PROGRAMI	IZNOS
OBNOVA 1998. ⁷ Ekonomska reforma	5
OBNOVA 1999. Interno raseljena lica, ekonomska reforma, snabdijevanje energijom	22,5
OBNOVA 2000 Infrastruktura, poljoprivreda, fiskalni i finansijski sektor	19
Makro-finansijska pomoć 2000.	20

Nastavak tabele na sljedećoj strani

⁷ Crna Gora je po osnovu predloženih programa mogla povući 4 mil eura od odobrenih 5 miliona eura.

ECHO 1999 – 2001. Humanitarna pomoć	34
Program obezbjeđenja hrane, (Food Security Programme) 1999 – 2000	21
Media – NVO 1998 – 1999	1
2001. Program podrške (tranša 1)	13.3
2001 Program podrške – dodatna pomoć	3

Izvor: Evropska Agencija za Rekonstrukciju

4.2. Program CARDS i učešće Crne Gore u ovom programu

CARDS program je instrument tehničko-finansijske pomoći koji je namjenjen podršci u procesu stabilizacije i pridruživanja Zemljama Zapadnog Balkana (Albaniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori i BJR Makedoniji). Program je ustanovljen Uredbom Savjeta Evropske unije br. 2666/2000 i predviđen je za period do 31.12.2007.godine.

Za CARDS program u razdoblju od 2000. do 2006. godine namjenjeno je ukupno 4,65 milijardi eura.

Upravljanje programom CARDS je centralizovano od strane EK, koja je zadužena za definisanje i sprovođenje programa i odgovorna Upravnom odboru za program CARDS, sastavljenom od predstavnika zemalja članica EU.

Sredstva programa CARDS namijenjena su za:

- Rekonstrukciju, pomoć izbjeglicama i interno raseljenim licima i stabilizaciji u regionu;
- Održivi ekonomski razvoj i reforme ka tržišnoj privredi;
- Stvaranje institucionalnog i pravnog osnova kao podrške demokratiji, poštovanju manjinskih i ljudskih prava, nezavisnosti medija i jačanju vladavine prava i borbe protiv organizovanog kriminala;
- Društveni razvoj;
- Njegovanje međunarodne, regionalne i prekogranične saradnje.

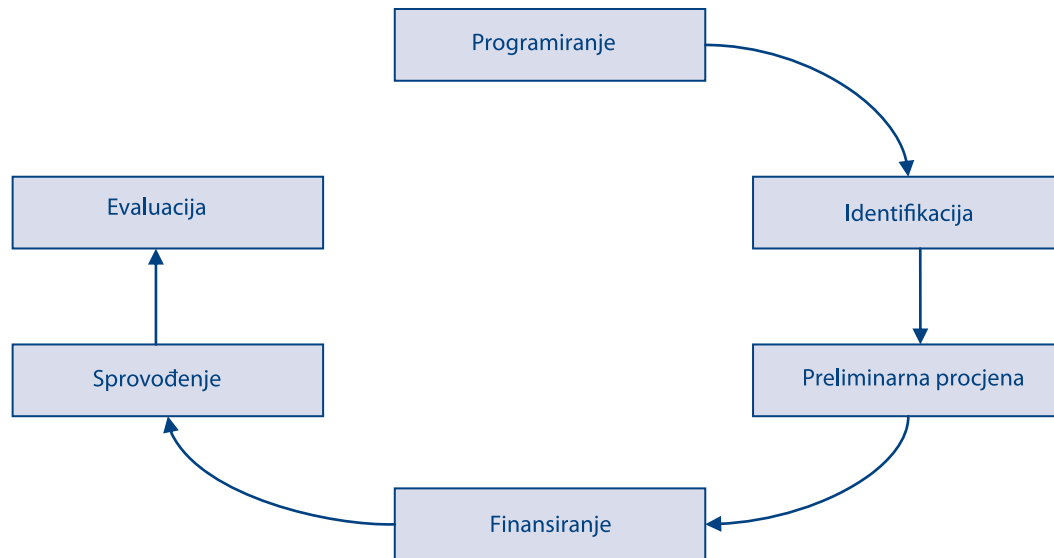
Pomoć iz CARDS realizuje se kroz finansiranje investicionih programa i programa izgradnje institucija. Ona se pruža u obliku bespovratnih sredstava, a može se koristiti za pripremu, sprovođenje, praćenje i evaluaciju projekata i programa. Nacrt Regulative o CARDS programu izričito određuje da je poštovanje načela demokratije i vladavine prava, te ljudskih i manjinskih prava, osnovni uslov za korištenje pomoći. Vijeće EU može, kvalifikovanom većinom i na prijedlog Komisije, donijeti odgovarajuće mjere u slučaju “da se ovi principi ne poštuju”.

Program predviđa da korisnici pomoći mogu biti državna tijela na svim nivoima, javne institucije, institucije koje pružaju usluge poslovnim subjektima, fondacije i nevladine organizacije. Ova odredba

unešena je “u svjetlu političke situacije u nekim područjima”, što znači da je EK željela zadržati mogućnost da pruži podršku institucijama koje nisu dio državnog aparata.

Postoje dvije komponente CARDS programa: Nacionalna i Regionalna. Nacionalna komponenta namijenjena je zemljama programa CARDS individualno. Regionalna komponenta odnosi se na sprovođenje zajedničkih projekata više država korisnica CARDS programa u specifičnim sektorskim područjima. Priprema i sprovođenje regionalnog CARDS programa su centralizovani u glavnim tijelima Evropske komisije u Briselu. Regionalna strategija usresređena je na promovisanje bliskih odnosa i regionalne saradnje.

Šema br. 2. Projektni ciklus za CARDS program

Izvor: Uprava za koordinaciju pomoći i saradnju sa EU Hrvatske

Evropska komisija priprema Strateški nacionalni program i Strateški regionalni program za svaku zemlju koja je korisnik CARDS-a. Svaki od strateških dokumenata sadrži dodatak pod nazivom “Višegodišnji indikativni program za naredne tri godine”. Program predstavlja osnovu za pripremu projekata koji se dalje razrađuju u Godišnjem akcionom planu, za svaku zemlju posebno.

CARDS program ne predstavlja samo mogući izvor tehničke i finansijske pomoći, već i uvod u proces pripreme za korištenje Strukturnih fondova EU, što je u perspektivi značajnije.

4.3. Pregled finansijske pomoći Crnoj Gori u periodu od 2001 – 2006. godine

EU Crnoj Gori od 2001. god. pruža finansijsku pomoć putem CARDS programa kojim rukovodi Evropska Agencija za Rekonstrukciju (EAR). Pomoć iz programa CARDS za Crnu Goru definisana je Strateškim dokumentom EK za period 2000 – 2006. godina.

U martu 2001. god. Evropska agencija za rekonstrukciju i razvoj, kancelarija u Podgorici, preuzima upravljanje EU projektima, a pomoć je iznosila 16,3 miliona eura.

Godišnjim akcionim programom za 2002. godinu Crnoj Gori je bilo odobreno 13 miliona eura. Preko EAR odobreno je 11,5 mil. eura, a direktna pomoć Vladi za oblasti carina i poreza⁸, kao i za Visoko obrazovanje (TEMPUS III) iznosila je 1,5 mil. eura.

Akcionim programom za 2003. godinu Evropska unija je preko EAR Crnoj Gori odobrila 12,0 mil. eura pomoći, a Vladi RCG za carinski i poreski sistem, kao i za Visoko obrazovanje 1,5 mil. eura.

U 2004. godini preko EAR odobreno je 16,5 mil. eura, a Vladi RCG 1,5 mil. eura (za carinski i poreski sistem, kao i za Visoko obrazovanje). Programom za 2004. godinu nastavlja se pomjeranje ka dugoročnoj razvojnoj podršci u reformi institucija, a ključni sektori na koje se podrška odnosila bili su pravosuđe, unutrašnji poslovi, reforma javne uprave, životna sredina i ekonomski razvoj.

Tabela br. 8. Pregled pomoći EU za Crnu Goru u periodu od 1998 – 2005. godine i namjenska struktura sredstava (u mil. eura)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	ukupno
REFORMA DRŽAVNE UPRAVE I RAZVOJ INSTITUCIJA									
1. Reforma javne uprave	1,0	2,0	2,9	1,2	2,0	3,0	7,0	6,5	25,6
2. Lokalna samouprava				4,5			2,0		6,5
EKONOMSKA REKONSTRUKCIJA, REGENERACIJA I REFORMA									
1. Energetika		2,5			2,6	2,0		1,5	8,6
2. Transport i Infrastruktura	1,0		10,8	9,0	2,2		2,5	4,0	29,5
3. Zaštita životne sredine					1,7	4,0		3,0	8,7
4. Ekonomski razvoj - ruralna ekonomija	1,0		2,3			1,5		1,8	6,6
5. Ekonomski razvoj		4,2			3,0		2,0	4,0	13,2

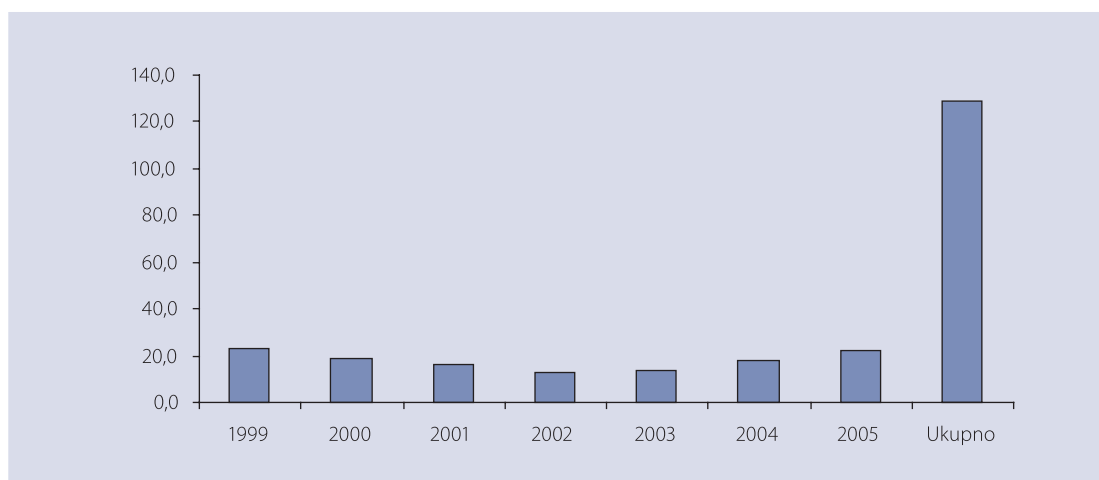
Nastavak tabele na sljedećoj strani

⁸ Programi pomoći za oblast carina, reformu penzionog sistema i visoko obrazovanje Evropska komisija finansira direktno iz svoje centrale u Briselu.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	ukupno
SOCIJALNI RAZVOJ I CIVILNO DRUŠTVO									
1. Obrazovanje	0,5		3,0	1,0			2,0		6,5
2. Civilno društvo i mediji		0,8				1,0			1,8
3. Ostalo	0,5	0,5				0,5	1,0	1,0	3,5
Interno raseljena lica		13		0,6				0,7	14,3
Carine i Oporezovanje					1,0	1,0	1,0		3,0
Visoko obrazovanje					0,5	0,5	0,5		1,5
UKUPNO	4,0	23,0	19,0	16,3	13,0	13,5	18,0	22,5	129,3

Izvor: EAR

Graf. br. 1. Pregled finansijske pomoći EU Crnoj Gori u periodu 1999 – 2005. godina

Izvor: EAR

Višegodišnjim indikativnim programom za period 2005 – 2006. godine koji je usvojen krajem 2004. god. predviđeno je da Crna Gora dobije podršku u iznosu od 43,5 miliona eura.

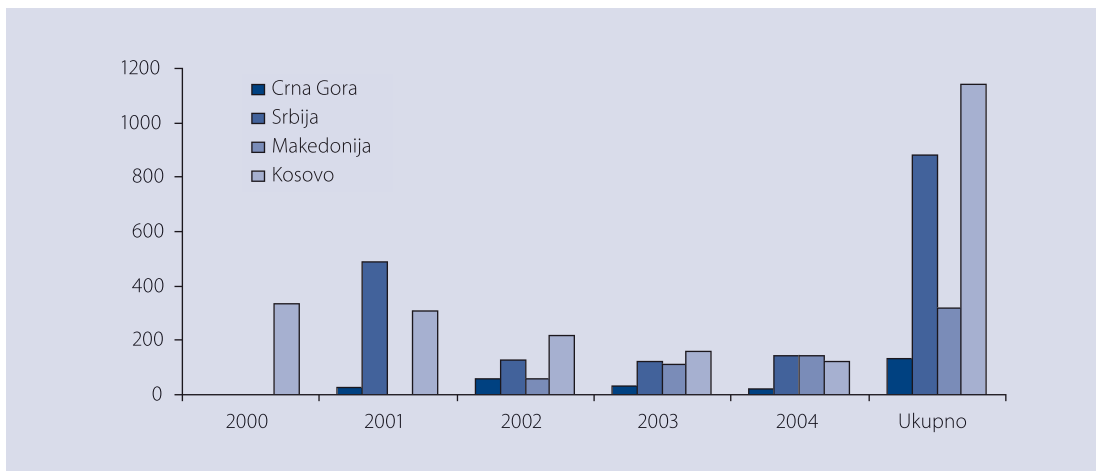
Tabela br. 9. Pregled plana finansijske pomoći Crnoj Gori za 2005. i 2006. god, (u mil. eura)

Oblasti	Crna Gora	
	2005-2006	
	Min	Max
1.1. Prava manjina i povratak izbjeglica	2-3	
1.2. Civilno društvo	1	
1.3. Mediji		
2.1. Pravosuđe i unutrašnji poslovi	2,5-3,5	
2.2. Integrisano upravljanje granicom	1	
2.3. Reforma javne uprave	6-7	
2.4. Carine i porezi	2-3	
3.1. Investiciono okruženje	4-5	
3.2. Trgovina	3-4	
3.3. Infrastruktura		
- Energija	1,5	
- Transport	3,5-4,5	
3.4. Životna sredina	3,5-4,5	
3.5. Obrazovanje i zapošljavanje		
- visoko obrazovanje	1	
- VET i tržište rada	1,5	
4. Programi Zajednice	0.5	
5. Tekući troškovi EAR-a	2	2
6. GTAF	0,5	0,5
7. Rezerva	0,5	0,5
	2005	2006
UKUPNO po godini (max)	21.5	22

Izvor: EAR

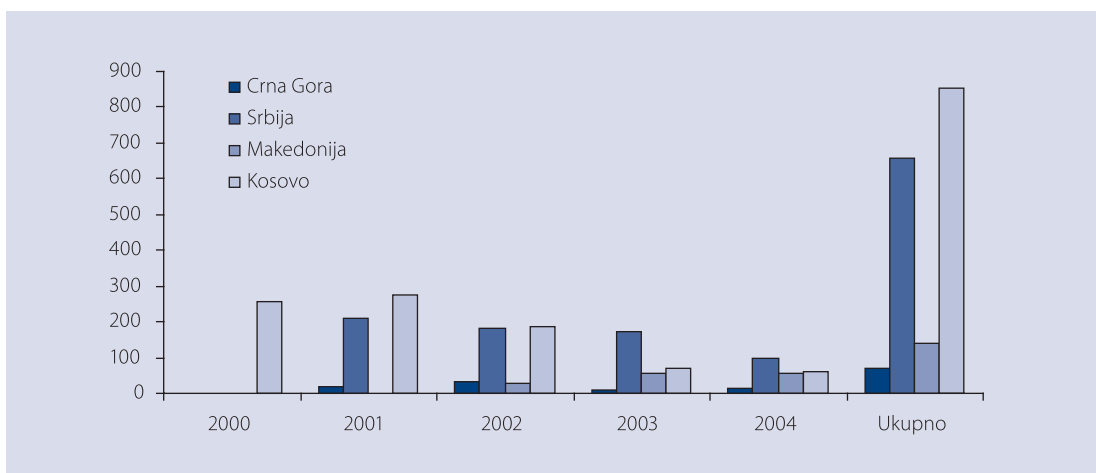
Finansijska pomoć koju je EU pružila Crnoj Gori u prethodnom periodu dala je pozitivan rezultat. Kao najvažniji projekti koji su urađeni posredstvom pomoći EU mogu se navesti: reforma javne uprave (koja još uvijek traje), pomoć državnim organima u nabavci savremene informacione tehnologije, učešće u izgradnji važnih putnih saobraćajnica, mostova, reforme energetskeg sektora, zaštite životne sredine, trening programi za zaposlene u sudstvu, carini, policiji i dr.

Graf. br. 2. Broj projekata realizovanih od strane EAR u periodu 2000 – 2004. godine u Crnoj Gori, Makedoniji, Srbiji i Kosovu

Izvor: EAR

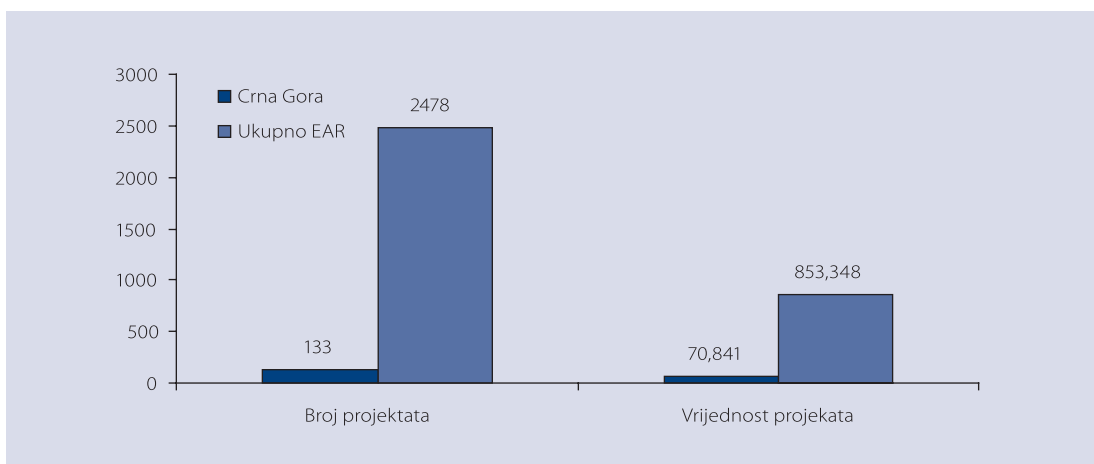
Graf. br. 3. Vrijednost ugovorenih projekata EAR (u 000 eura)

Izvor: EAR

Učešće Crne Gore u ukupnim projektima EAR iznosilo je 5,4%, a u ukupnoj vrijednosti projekata 8,3%.

Graf. br. 4. Učešće Crne Gore u projektima EAR u periodu od 2000 – 2004. godine

4.4 Regionalni CARDS

Kao dodatak nacionalnoj CARDS strategiji koja je prevashodno usmjerena na karakteristične probleme sa kojima se pojedine zemlje suočavaju, regionalna strategija CARDS programa je usredsređena na promovisanje bliskih odnosa i regionalne saradnje.

Regionalna CARDS strategija uključuje četiri prioritetne oblasti:

- Promovisanje integrisanog upravljanja granicom
- Podrška demokratskoj stabilnosti
- Jačanje sposobnosti državnih institucija
- Razvoj na polju regionalne infrastrukture i zaštite životne sredine.

Inicijativa INTERREG za zemlje koje pripadaju Procesu stabilizacije i pridruživanja realizuje se iz fonda regionalnog CARDS a.

Inicijativa INTERREG je pokrenuta 1990. godine od strane EZ za promovisanje prekogranične, transnacionalne i međuregionalne saradnje. Dio je kohezione politike EU kojom se nastoje smanjiti razlike u stepenu razvoja regija zemalja članica, ali i šireg evropskog prostora. Program podstiče razvoj prekogranične saradnje između pograničnih područja na unutrašnjim i spoljnim granicama EU, s ciljem jačanja privrede i socijalne kohezije pograničnih područja kroz podsticanje uravnoteženog razvoja.

Inicijativa INTERREG je u trećoj fazi, (ITEREG III), predviđenoj za razdoblje od 2000-2006. godine.⁹

⁹ *Praksa EU je da se strukturalni fondovi programiraju za razdoblje od 6 godina.*

Postoje tri vrste INTERREG III:

- Linija A – odnosi se na prekograničnu saradnju u kojoj mogu učestvovati prekogranična područja zemalja članica, kandidata i trećih zemalja, odnosno područja koja se “naslanjaju” na pogranična područja.
- Linija B – odnosi se na transnacionalnu saradnju između državnih i lokalnih vlasti unutar kojeg je definisano 11 zemalja (Cadses).
- Linija C – podstiče međuregionalnu saradnju na širokoj osnovi. Cjelokupno evropsko područje podijeljeno je u 4 zone: istok, zapad, sjever i jug. Prema administrativnoj podjeli Crna Gora pripada zoni istok.

Zemlje članice EU finansiraju svoje učešće u inicijativi INTERREG iz Evropskog fonda za regionalni razvoj (ERDF) i iz vlastitih sredstava.

Zemlje koje nisu članice EU finansiraju svoje učešće u ovoj inicijativi iz vlastitih sredstava i/ili, ukoliko je to odobreno od strane EK, iz programa pomoći EU tj:

- zemlje kandidatkinje: iz PHARE-a, SAPHARD-a, ISPA-e
- zemlje Zajednice nezavisnih država: iz TACIS fonda
- zemlje Procesu stabilizacije i pridruživanja: iz vlastitih sredstava, CARDS program

Crna Gora je do sada sredstva iz Regionalnog Cards programa koristila putem INTERREG –a III – linija A koji se odnosi na Jadransku saradnju u okviru Programa prekogranične saradnje. Program jadranske prekogranične saradnje, nastao je iz želje za stvaranjem nove politike saradnje između jadranskih zemalja kako bi se savladale postavljene prepreke koje čine nacionalne granice.

Zemlje koje koriste program INTERREG III – linija A, izuzev Crne Gore su Italija (itakijanske jadranske regije), koja je kao zemlja članica EU pokretač i nosilac programa “jadransko prekogranična saradnja), Republika Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Albanija.

Ciljevi saradnje u okviru Jadranske prekogranične saradnje su sljedeći:

- doprinositi teritorijalnoj integraciji;
- doprinositi tržišnoj konkurenciji, efikasnosti i razvoju regiona;
- doprinositi ekonomskoj i socijalnoj koheziji unutar i između jadranskih zemalja, takođe i kroz koordiniranje investicija;
- osigurati očuvanje prirodne i kulturne baštine, zaštitu okoline i održivi razvoj;
- doprinositi unaprijeđenju jednakih mogućnosti za muškarce i žene;
- ubrzati proces proširenja kroz pripremanje regija, administracija, istraživačkih instituta, itd.;
- koordinirati Program INTERREG III s ostalim finansijskim instrumentima Evropske zajednice koji se odnose na italijanske jadranske regije, odnosno na zemlje istočnog Jadrana.

U skladu s prije navedenim ciljevima Programa i u svjetlu usklađenosti s politikama zajednice, program se temelji na sljedećim prioritetima:

Prioritet 1: Zaštita i valorizacija okoline, kulture i infrastrukture prekograničnog područja: odnosi se na intervencije od pretežno javnog interesa, u odnosu na okolinu, energiju, prevoz, telekomunikacije, uređenje teritorija i kulture;

Prioritet 2: Privredna integracija proizvodnih sistema na područjima koja su uključena u prekograničnu saradnju: odnosi se na intervencije od pretežno privatnog interesa, odnosno na konkurentnost i na jačanje malih i srednjih industrijskih, zanatskih, turističkih, poljoprivrednih i ribarskih preduzeća;

Prioritet 3: Akcije usmjerene na jačanje saradnje: odnose se na jačanje institucija, usklađivanje sistema, unapređivanje razvoja demokratije, zapošljavanje, sigurnost, socijalnog sistema i kvalifikaciju ljudskih resursa;

Prioritet 4: Tehnička pomoć u sprovođenju Operativnog programa, koja se odnosi na informisanje, evaluaciju, praćenje, nadzor, kontrolu i podršku;

Prednost programa CARDS, kako za Evropsku uniju, tako i za zemlje koje su korisnice sredstava ovog programa je u tome što olakšava investicije međunarodnih finansijskih institucija, a naročito Evropske investicione banke (EIB), Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) i Svjetske banke (WB), posebno u sektorima transporta, energije, zdravstva, sobračaja, obrazovanja, malih i srednjih preduzeća i lokalne uprave.

5. PEDPRISTUPNI PROGRAMI POMOĆI EU U BUDUĆNOSTI

Primjena sadašnjih instrumenata finansijske pomoći Evropske Unije za razdoblje od 2000. do 2006. godine se privodi kraju, pa je Evropska komisija predložila dokument, koji predstavlja srednjoročni okvir finansija Unije, u cilju poboljšanja efikasnosti spoljne pomoći Zajednice. Riječ je o instrumentu za predpristupnu pomoć (IPA), kojim će se od 2007. godine sadašnji predpristupni fondovi (PHARE, ISPA, SAPARD) i CARDS spojiti u jedinstveni instrument pomoći. Ovaj novi fond je namijenjen preostalim kandidatima- Hrvatskoj i Turskoj (pretpostavlja se da će Bugarska i Rumunija tada već biti u Uniji), i zemljama Zapadnog Balkana - Albaniji, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Srbiji i Crnoj Gori. Korišćenje fondova IPA-e će biti pojednostavljeno u odnosu na sadašnje predpristupne fondove, a vjerovatno će se proširiti i broj sektora za koje se mogu predlagati projekti.

Osnovni cilj novog predpristupnog fonda jeste da:

- unaprijedi efikasnost programa pomoći,
- obezbjedi bolju koordinaciju između različitih projekata,
- pojednostavi procedure i
- pojednostavi budžetiranje.

Osnovne oblasti na koje će se primjenjivati sredstva predpristupnog fonda su:

- tranzicione pomoći i izgradnje institucija;
- prekogranične i regionalne saradnje;
- regionalni razvoj;
- razvoj ljudskih resursa;
- ruralni razvoj.

1. Komponenta tranzicione pomoći i izgradnje institucija može biti posmatrana kao ključna komponenta za sva pitanja institucionalne izgradnje, kao i za tranzicionu pomoć, dostupna zemljama nevedenim u Aneksu I. Takođe je odgovorna za sve mjere saradnje koje nisu pokrivene ostalim komponentama. U praksi, funkcionisanje prve komponente, biće ograničeno ukoliko su aktivnosti, koje padaju pod "pripremom, implementacijom i upravljanjem i politikom razvoja, zajedničkih poljoprivrednih i kohezionih politika Zajednice", pokrivene komponentama III, IV i V. U slučaju potencijalnih država kandidata, ova komponenta ima "djelokrug" sličan PHARE, uključujući ekonomski i socijalni kohezioni aspekt PHARE, ali bez PHARE CBC (Cross-border cooperation). Za države kandidate prva komponenta odgovara PHARE sa posebnim naglaskom na post konfliktni scenario, ali bez ekonomske i socijalne kohezije i CBC. **Komponenta I** bi također pokrivala učešće država korisnica u programima Zajednice, koji formira važan aspekt Acquis-a. Šta više, učešće u programima Zajednice prije pridruživanja može biti razmatrano kao mjera izgradnje institucija, jer je pogodan za uspostavljanje administrativnih struktura omogućujući državama korisnicama početak ubiranja pune koristi od ovih programa najduže do pristupanja.

2. **Komponenta prekogranične i regionalne saradnje** će biti dostupna za obje grupe država korisnica. Ona će podržavati prekogranične aktivnosti među državama korisnicama i između država korisnica i država članica. Takođe će podržavati učesće država korisnica u transnacionalnim i interregionalnim programima uključujući i države članice i treće zemlje kod kojih se primjenjuju ostali instrumenti (npr. ENPI). Na Zapadnom Balkanu, ova komponenta će nastaviti da podržava regionalnu saradnju, prethodno podržavana CARDS-om.
3. **Komponenta regionalnog razvoja** je dostupna isključivo državama sa statusom kandidata. Očekuje se da ova komponenta, u što većoj mjeri, odražava ERDF i Kohezioni fond, čime bi države korisnice u najvećoj mjeri usaglasile propise sa onima koji se primjenjuju kod fondova za strukturni i ruralni razvoj. Ovo će, sa jedne strane, uticati na povećanje efikasnosti jer države kandidati, krećući se od predpristupne do postpristupne faze, neće morati da mijenjaju procedure i kriterije da bi bile usaglašene sa propisima o finansiranju, osim u slučajevima kada je tako nešto nužno. S druge strane, to će im dati najbolju moguću pripremu za implementaciju Evropskog regionalnog razvojnog fonda (ERDF) i Kohezionog fonda poslije pristupanja.
4. **Komponenta razvoja ljudskih resursa** je takođe primjenljiva samo za države sa statusom kandidata. Svrha četvrte komponente je da ih pripremi za planiranje, implementaciju i upravljanje Evropskim socijalnim fondom (ESF), u okviru Evropske strategije zapošljavanja, čime će ciljevi Zajednice na polju socijalnog uključenja, obrazovanja i obučavanja, kao i jednakosti između muškaraca i žena biti uzeti u obzir. Ova komponenta će biti fokusirana na postavljanje adekvatnih struktura i sistema za pripremu politika i programiranje, upravljanje i primjenu, kao i implementaciju aktivnosti iz domena ESF, u skladu sa dogovorenim prioritetima.
5. **Komponenta ruralnog razvoja** ima za cilj da pomogne zemljama da se pripreme za postpristupne EU ruralne razvojne programe implementirajući pretpristupne pomoći kroz sisteme koji su što više slični onim odgovarajućim postpristupnim. Neke ruralne razvojne mjere koje se više ne smatraju relevantnim unutar EU država članica, mogu i dalje biti važne unutar zemalja čiji su poljoprivredni i ruralni sektor manje razvijeni i zbog toga trebaju biti uključeni unutar instrumenta IPA.

Države korisnice će biti podijeljene u dvije kategorije, zavisno od njihovog statusa na.

1. EU potencijalne kandidate koje su navedene u Aneksu I Regulative. Tu spadaju Albanija, Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora i bivša Republika Makedonija, i oni sredstva fonda mogu da koriste samo za dvije oblasti i to za:
 - izgradnju institucija i pomoć u tranziciji i za
 - regionalnu i prekograničnu saradnju.
2. EU kandidati koji su navedeni u Aneksu II. Tu spadaju Hrvatska i Turska i oni sredstva fonda mogu koristiti u svih pet oblasti, i to za:
 - izgradnju institucija i pomoć u tranziciji;
 - regionalnu i prekograničnu saradnju;
 - regionalni razvoj;

- razvoj ljudskih resursa;
- razvoj ruralnih oblasti.

Potencijalne države kandidati će, prema tome, nastaviti da primaju pomoć koja je bila pružana i na osnovu regulativa CARDS-a za: izgradnju institucija i demokratizaciju, za ekonomski i socijalni razvoj, regionalnu i preko-graničnu saradnju, kao i za određeno uskladjivanje sa Acquis-om, posebno tamo gdje postoje zajednički interesi EU i države korisnice. Države kandidati će, nasuprot tome, primati istu vrstu pomoći, ali će dodatno primati i pomoć u pripremama za implementaciju strukturnih i ruralnih razvojnih fondova nakon pristupanja, kao i za punu implementaciju Acquis-a. Zemlja korisnica može preći iz Aneksa I u Aneks II samo nakon odluke Savjeta koji joj daje status zemlje kandidata.

Finansijska perspektiva za period 2007-2013 još nije usvojena, pa u ovom trenutku nije tačno poznato kojim će sredstvima IPA raspolagati, ali se predviđa da je za buduće članice predviđeno oko 14 milijardi eura, odnosno 27 eura godišnje po stanovniku. Nešto drugačiji pristup bi trebao da važi za Tursku. S obzirom na mnogoljudnost te države, ona bi u početku perioda trebala da dobija 14 eura po stanovniku godišnje, da bi do 2013. godišnja pomoć za tu zemlju narasla do 27 eura. Ako se ti podaci pomnože sa brojem stanovnika i uporede sa ukupno predviđenih 14 milijardi eura namijenjenih predpristupnoj pomoći, za SCG, Albaniju i BiH ostaje da podijele 2,7 milijardi eura u periodu od sedam godina.

Tab. br. 10. Ukupno predviđena sredstva prema predpristupnom instrumentu IPA, (u mil. eura)

Godina	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	Ukupno
Ukupno	1.426	1.631	1.734	1.977	2.294	2.441	2.564	14.067

Izvor: Evropska Komisija

Tab.br. 11. Predložena pomoć prema nacrtu IPA za zemlje kandidate (2007-2013), (u mil. eura)

Godina	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ukupno
IPA ukupno	1,426	1,631	1,734	1,977	2,294	2,441	2,564	14,067
Hrvatska	120	120	120	120	120	120	120	840
Makedonija	54	54	54	54	54	54	54	378
Turska	1,000	1,150	1,300	1,450	1,600	1,750	1,900	10,150
Ne-kandidati	252	307	260	353	520	517	490	2,699

Izvor: Evropska Komisija

Tab. br. 12. Planirana pomoć za potencijalne zemlje kandidate, 2007-2013, (u mil. eura)

	Populacija	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ukupno
Srbija	8.0	113	138	117	159	234	233	220	1,214
Kosovo	1.8	25	31	26	35	52	52	49	270
Crna Gora	0.6	10	12	10	14	21	21	20	108
Albanija	3.2	45	55	47	63	94	93	88	485
Bosna i Hercegovina	4.1	59	71	60	82	119	118	113	622
Ukupno	17.8	252	307	260	353	520	517	490	2,699
Per capita		14.16	17.25	14.61	19.83	29.21	29.04	27.53	

Izvor: Evropska Komisija

Okvir za pomoć i alokaciju sredstava iz predpristupnog instrumenta IPA predviđa:

- da će EK na osnovu strateškog pristupa, uzimajući u obzir finansijsku perspektivu, kao i Evropsko partnerstvo i Pristupno partnerstvo, uspostaviti višegodišnji indikativni plan sa alokacijom sredstava po komponentama i zemljama, koji će biti razmatran godišnje, uzimajući u obzir niz ciljnih kriterija, uključujući korišćenje kapaciteta, procjenu potreba, pregled uslova, kao i upravljački kapacitet;
- da će fondovi locirani na programima prekogranične saradnje sa zemljama članicama biti najmanje jednaki odgovarajućim sredstvima iz Evropskog regionalnog razvojnog fonda (ERDF);
- da će indikativni višegodišnji plan (MIP) biti saopštavan godišnje Savjetu i Evropskom Parlamentu od strane Komisije;
- da će zemljama iz Aneksa i pomoć biti zasnovana na Evropskom Partnerstvu. Pomoć će se planirati na osnovu jedinstvenog okvira za svaku od država i odgovarajućih komponenti, obuhvatajući prioritete definisane analizom stanja u svakoj od država u kontekstu priprema za dalje integrisanje sa EU, u odnosu na kriterijume definisane od strane Evropskog savjeta i ostvarenog napretka u primjeni Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, uključujući saradnju u regionu;
- da će zemljama navedenim u Aneksu II pomoć biti bazirana na Pristupnom Partnerstvu. Pomoć će se planirati na osnovu jedinstvenog okvira za svaku od država i odgovarajućih komponenti, obuhvatajući prioritete, definisane analizom stanja u svakoj od država, na kojima se moraju usresrediti pripreme za pristupanje, u odnosu na političke i ekonomske kriterije i na progres učinjen u usvajanju³ i implementaciji pravnog nasljeđa EU.

Novim nacrtom se predviđa da će uspješno razvijeni programi pomoći zemljama kandidatima u prihvatanju i implementaciji Acquis- a, twinning i TAIEX, nastaviti da se primjenjuju za korisnice ovih regulativa.

Dan stupanja na snagu ove Regulative je predviđen za 20 dana nakon njegovog objavljivanja u Službenom listu, ali će se primjenjivati od 1. januara 2007. godinu.

U Crnoj Gori programima pomoći EU upravlja EAR, dok će početak implementacije programa IPA usloviti prestanak rada ove agencije, a upravljanje sredstvima preuzeće institucije u Crnoj Gori. Stoga će uspostavljanje adekvatnog mehanizma upravljanja sredstvima uticati ne samo na kvalitet korišćenja odobrenih sredstava, već će biti i uslov za buduće korištenje svih segmenata programa IPA. Značajnije učesće institucija Vlade RCG ogledaće se u programiranju, izradi tenderske dokumentacije, evaluaciji i implementaciji potpisanih ugovora o realizaciji projekata finansiranih iz EU fondova.

Tab. br. 13. Potencijalni projekti koji bi se mogli kandidovati za finansiranje putem IPA programa u Crnoj Gori

Komponente	Prioriteti za države potencijalne kandidate	Projekti koji bi se mogli kandidovati u Crnoj Gori
I - Podrška tranziciji i jačanju institucija	Progresivno usklađivanje sa Acquis-em i društveni i ekonomski razvoj	- projekti vezani za donošenje i usvajanje propisa i zakona Crne Gore u skladu sa pravnim tekovinama EU - projekti za unaprijeđenje sudstva - projekti vezani za carinu, korupciju, pranje novca - projekti za unaprijeđenje statističkog sistema CG - projekti za unaprijeđivanje javnog sektora itd.
II - Regionalna i prekogranična saradnja	Jačanje stabilnosti, bezbjednosti i prosperiteta, od interesa za sve države regiona	- projekti iz oblasti životne sredine zemalja jugoistočne Evrope (usaglašavanje i sprovođenje regulative EU, obuka inspektora, upravljanje opasnim vodama itd) - jadransko prekogranična saradnja - projekti vezani za očuvanje i bezbjednost granica, modernizaciju graničnih prelaza itd.

6. ZAKLJUČAK

”Da bi Evropa mogla stvarno da postoji mora da se upravlja principom jednakosti prava i obaveza za sve udružene zemlje...ovakva Evropa ostaće otvorena za svakog ko bude želio da joj se pridruži”.

Robert Šuman

Programi pomoći i instrumenti EU zemljama koje su u procesu pristupanja imaju za cilj da doprinesu bržem ekonomskom rastu povećanjem investiranja, smanjenjem nezaposlenosti, inflacije i dr. Programi nijesu usmjereni na socijalnu politiku i nijesu direktno povezani bilo sa povećanjem potrošnje bilo sa redistribucijom dohotka, već samo na povećanje produktivnosti (koja je određena kvalitetom ljudskih resursa, kvalitetom fizičke infrastrukture i sposobnošću za inovacije).

Iako su programi pomoći EU prema Zapadnom Balkanu prisutni skoro deset godina vidljivi efektivni rezultati obilježavaju posebno protekle četiri godine, što se može reći da važi i za Crnu Goru. U Crnoj Gori je uz pomoć EU u proteklom periodu završen veliki broj infrastrukturnih projekata, obuka kadra, reforma institucija, obrazovanja, a donijet je i set zakona koji su u skladu sa pravnim tekovinama EU itd. U narednom periodu u Crnoj Gori je potrebno unaprijediti institucionalne i administrativne kapacitete koji rukovode programima EU, kako bi se sredstva koja su namijenjena Crnoj Gori povlačila u što većim iznosima i iskoristila na što bolji način. Takođe je potrebno pružiti više informacija o programima EU koji su nam na raspolaganju, kako bi se projekti pripremili i kandidovali za finansiranje kroz ove programe.

Može se zaključiti da evropska perspektiva zemalja leži u sposobnosti prilagođavanja i prihvatanja na prvom mjestu standarda i normi na kojima počiva EU, u čemu će od pomoći biti iskustvo koje zemlje stiču učenjem i sprovođenjem pravila koje je EU definisala da bi se sredstva iz programa pomoći mogla koristiti. Takođe, iskustvo koje će se steći tokom perioda korišćenja predpristupnih programa omogućiće zemlji da u budućnosti kada bude članica EU bolje koristi Strukturne i Kohezivne fondove.

7. LITERATURA

1. Annual report to the European Parliament and the Council, Thessaloniki, 2005.
2. Informacija o programima Zajednice, Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstva i evropske integracije RCG, Septembar 2005.
3. Ministarstvo za evropske integracije Rumunije;
4. Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Republike Hrvatske, www.mei.hr;
5. Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom i evropske integracije RCG, www.minevrint.vlada.cg.yu;
6. ISPA Report 2000-2004 – Generalni direktorat za regionalnu politiku EU;
7. Agriculture in Europe of 25 – Generalni direktorat za poljoprivredu EU;
8. Zvanični websajt Evropske unije (www.europa.eu.int)
9. European Commission- COUNCIL REGULATION (establishing an Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA), september 2004;
10. European Stability Initiative “Breaking out of the Balkan Ghetto: Why IPA should be changed”, june 2005
11. CARDS Regional Strategy Paper 2002-2006, European Comission external Relations directorate general Western Balkans, 2002;
12. Evropa od A – Š, Fondacija Konard Adenauer, Beograd, 2003.
13. Evropske perspektive, Ekonomist magazin, septembar 2005. godine.
14. Strategija razvitka Republike Hrvatske, IMO – Institut za međunarodne odnose, Zagreb, 2001.
15. Annual Report of the EU Commission on the Stabilization and Association Process for South East Europe COM (2001), COM (2003) and COM (2004) 202/2 final. www.eu.int/com/external_relations/.
16. Predstavljanje predpristupnih programa Evropske unije, Tomislav Belovari, Zagreb 2006.